

ΕΛΠΙΔΟΦΟΡΟΣ ΙΝΤΖΕΜΠΕΛΗΣ

Άρτα 1881-1941

ΓΕΦΥΡΑ ΑΡΤΗΣ

GRÈCE

PONT D'ARTA

W. K. ...
2/4/1904

ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΟ

Άρτα 1881-1941

© ΕΛΠΙΔΟΦΟΡΟΣ ΙΝΤΖΕΜΠΕΛΗΣ

© Σπύρος Μαρίνης & Σια Ο.Ε. Εκδόσεις *ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΟ*
Σόλωνος 76 Αθήνα, Τ.Κ. 106 80
Τηλ. 210.36.48.170 — 210.36.48.197, Fax. 210.36.48.033
Ιούλιος 2010

ISBN 978-960-8342-87-3

Ελπιδοφόρος Ιντζέμπελης

Άρτα 1881-1941

ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΟ

ΑΘΗΝΑ 2010

Άρτα 1881-1941

Ιστορία είναι η μελέτη των ανθρώπων μέσα στο χρόνο, των κοινωνιών που αυτοί δημιούργησαν και της εξέλιξής τους. Η μελέτη αυτή καθιστά την ιστορία ενδιαφέρουσα, απαραίτητη και χρήσιμη για τις κοινωνίες του σήμερα. Ενδιαφέρουσα, γιατί το αντικείμενό της είναι οι άνθρωποι, απαραίτητη γιατί μελετώντας τους ανθρώπους και τις συνθήκες μέσα στις οποίες εκείνοι λειτούργησαν, διαμορφώνεται η ταυτότητα των σύγχρονων ανθρώπων σε τοπικό, εθνικό, ευρωπαϊκό

και παγκόσμιο επίπεδο και παράλληλα αναπτύσσεται η ικανότητά τους να κατανοούν το σύγχρονο κόσμο, επιπλέον, δε, χρήσιμη, γιατί η μελέτη αυτή ευνοεί την ανάπτυξη μιας διερευνητικής, κριτικής και ανήσυχης για τα πράγματα σκέψης.

Κάθε τόπος, αστικός ή αγροτικός, εγγράφεται στο χρόνο και περικλείει ιστορία. Η ιστορία αυτή έχει αφήσει τα ίχνη της στο χώρο, στα αρχεία του τόπου, στη συλλογική μνήμη των ανθρώπων, στο ίδιο το τοπίο,

Η Άρτα και ο ποταμός Άραχθος. Berford, Άρτα 1855.

ΑΡΧΕΙΟ: ΙΔΡΥΜΑ ΑΚΤΙΑ ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ, ΠΡΕΒΕΖΑ

στα κτήρια και στα κτίσματα, στους δρόμους και στα χωράφια, στα ποτάμια και στα λιμάνια, στο σύνολο των όψεων του τόπου και της κοινωνίας του. Τα πάντα μπορούν, αν ερωτηθούν κατάλληλα, ν' αποκριθούν, να απαντήσουν για το παρελθόν του τόπου, το κοντινό ή μακρινό. Η στροφή στην τοπικότητα και στις περιφερειακές πολιτισμικές ταυτότητες, όταν δεν συνιστά πράξη τοπικιστικής περιχαράκωσης αλλά δημιουργικό τρόπο να διαλεγόμαστε με το οικουμενικό, μπορεί να γίνει λεωφόρος για αποδοτικά πνευματικά ταξίδια αντίστασης σε μια παγκοσμιοποίηση που θέλει τον κόσμο ομοιογενή και τον άνθρωπο μονοδιάστατο. Ο τόπος, ως ιδιαίτερη πατρίδα ή ως παράθυρο στον κόσμο, παρ' όλες τις θεωρίες περί «απεδαφοποίησης του πολιτισμού», μπορεί να είναι και τρόπος να βλέπουμε τον κόσμο διαφορετικά, να διεκδικούμε το δικαίωμα σ' ένα διαφορετικό βλέμμα.

Από αυτές τις σκέψεις κινούμενοι και εμείς επιχειρήσαμε τη συγγραφή αυτού του βιβλίου με στόχο να συνθέσουμε την καλειδοσκοπική εικόνα μιας ιστορικής εποχής της Άρτας από τη δεκαετία του 1880 μέχρι το 1941. Θα προσπαθήσουμε, συνοπτικά, απαλλαγμένοι από τοπικιστικούς συναισθηματισμούς, να είμαστε αντικειμενικοί και, περιληπτικά, να δώσουμε την πραγματική εικόνα της σύγχρονης ιστορίας του τόπου μας.

Όπως είναι γνωστό, η Άρτα και το ανατολικό τμήμα του σημερινού νομού μαζί με τη Θεσσαλία ενσωματώθηκαν στο έθνος-κράτος της Ελλάδος με την υπογραφή της ελληνοτουρκικής συνθήκης στις 20 Ιουνίου/2 Ιουλίου 1881 μετά το ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-1878. Το άρθρο 1 της συνθήκης καθόριζε ως εξής τα σύνορα: «διά των κορυφών των ορέων Ζυγού,

Δοκίμι, Περιστέρι, φθάνει —δηλαδή η οροθετική γραμμή— εις τον ποταμόν Άρτης, παρακολουθούσα τον ρύακα τον διοχετεύοντα διά της βραχυτάτης αποστάσεως τα βρόχινα ύδατα εκ της κορυφής Περιστέρι εις τον προρρηθέντα ποταμόν και διέρχεται μεταξύ των χωρίων Καλαρρυτών και Μιχαλίτζι, επέκεινα των τελευταίων τούτων σημείων η γραμμή ακολουθεί την συνάγκειαν του ποταμού Άρτης μέχρι των εκβολών του. Η οροθεσία αυτή θέλει ορισθή επιτοπίως υπό επιτροπής συγκειμένης εκ των αντιπροσώπων των εξ δυνάμεων και των δύο ενδιαφερομένων μερών».

Η κατάληψη των νέων εδαφών, με εξαίρεση ορισμένα μικροεπεισόδια, διεξήχθη ομαλά. Ο βασιλιάς Γεώργιος ο Α΄ και ο πρωθυπουργός Κουμουνδούρος άρχισαν την περιοδεία θριάμβου και στις 16 Σεπτεμβρίου 1881 εισήλθαν στην Άρτα. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά σε χειρόγραφο των Γενικών Αρχείων του Κράτους ο Βασιλιάς και η συνοδεία του «πλησιάσαντες εις Άρταν συνήντησαν τας συντεχνίας της πόλεως με αναπεπταμένας σημαίας καθώς και άπειρον πλήθος αμφοτέρων φύλων. Η χαρά και ο ενθουσιασμός ήσαν απερίγραπτοι. Ο αριστερά της εισόδου της πόλεως λόφος ήτο επίσης πλήρης λαού επευφημούντος ακαταπαύστως. Τη 11.30 π.μ. αφίχθησαν εις την προ της εισόδου της πόλεως μυρτοστόλιστον αφίδα ένθα υπεδέξαντο την Α.Μ. αι στρατιωτικάι και πολιτικάι αρχαί».

Η προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Άρτας και η άμεση ανάγκη νομικής ρυθμίσεως του καθεστώτος των νέων επαρχιών, που έπρεπε να εκπροσωπηθούν στο κοινοβούλιο, οδήγησαν στη διάλυση της βουλής και στην προκήρυξη νέων εκλογών, που διεξήχθησαν από τον πρωθυπουργό Αλέξανδρο Κουμουνδούρο στις 20

Δεκεμβρίου 1881. Οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν με το τότε ισχύον σύστημα του πλειοψηφικού μετά σφαιριδίου και της στενής περιφέρειας (Επαρχία). Ο Νομός της Άρτας διαιρέθηκε σε δύο Επαρχίες: της Άρτας-Βρύσεως-Ραδοβυζίων και των Τζουμέρκων. Στην επαρχία της Άρτας οι πρώτοι βουλευτές που εξελέγησαν ήταν οι Κ. Καραπάνος από τον κουμουνδουρικό συνασπισμό και ο Γ. Παχός από το κόμμα του Τρικούπη.

Με την απελευθέρωση της Άρτας εμφανίστηκε στο προσκήνιο το πρόβλημα της μεγάλης γαιοκτησίας, το

λεγόμενο Αγροτικό Ζήτημα. Συγκεκριμένα, με την προσάρτηση της Άρτας στην Ελλάδα η θέση των αγροτών που ήταν εγκατεστημένοι στα διάφορα μεγάλα αγροκτήματα της περιοχής (τσιφλίκια) επιδεινώθηκε. Σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο που ρύθμιζε τις σχέσεις ιδιοκτήτη - καλλιεργητή, ήδη από την εποχή του Δεσποτάτου της Ηπείρου, ο καλλιεργητής του αγροκτήματος είχε την ισόβια κάρπωση και κατοχή της γης που καλλιεργούσε και το δικαίωμά του αυτό αναγνωριζόταν, καθ' όλη τη διάρκεια του τιμαριωτισμού επίσημα, με τη χορήγηση σ' αυτόν σχετικού

Η Γέφυρα της Άρτας. Beresford, Άρτα 1855.

ΑΡΧΕΙΟ: ΙΔΡΥΜΑ ΑΚΤΙΑ ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ, ΠΡΕΒΕΖΑ

Παρηγορήτισσα, 1840.

ΑΡΧΕΙΟ: C. WORDSWORTH

εγγράφου (ΤΑΡΥ). Όμως και μετά τη μετατροπή των τιμαρίων σε τσιφλίκια εξακολούθησε ν' αναγνωρίζεται από τη μια πλευρά η υποχρέωση να μη μπορεί να φύγει ο αγρότης από τη γη που καλλιεργούσε και από την άλλη πλευρά ότι ο ιδιοκτήτης δεν είχε δικαίωμα να τον διώξει από το αγρόκτημα.

Το ελληνικό κράτος δε θέλησε να αναγνωρίσει τον πραγματικό χαρακτήρα της σχέσης καλλιεργητή - γαιοκτήμονα και χαρακτήρισε τη σχέση αυτή σαν επίμορτη αγροληψία, σχέση που σύμφωνα με τη διδασκαλία των τότε νομοδιδασκάλων ήταν σχέση ενοχική. Συνέπεια της επικράτησης της απόψεως αυτής ήταν οι καλλιεργητές να θεωρηθούν ελεύθεροι αγροτοεργάτες, στερούμενοι κάθε εμπράγματου δικαιώματος επί του αγροκτήματος και υποκείμενοι σε έξωση μετά τη λήξη του ετήσιου αγροληπτικού συμβο-

λαίου τους. Η στάση αυτή του ελληνικού κράτους έχει την εξήγησή της στο γεγονός ότι το Ελληνικό Αστικό Δίκαιο, αν και ως βάση είχε το Βυζαντινορωμαϊκό, όμως κάτω από την επίδραση των σπουδαγμένων στην αλλοδαπή νομοδιδασκάλων είχε σαν ιδανικό, το ιδανικό της ανερχόμενης τότε αστικής τάξης, την απόλυτη ελευθερία στις συναλλαγές.

Η άποψη αυτή ευνοούσε τους Έλληνες μεγαλοκτηματίες και ιδιαίτερα τους ομογενείς της Κων/πολης που από το 1850 είχαν αρχίσει να αγοράζουν τούρκικα αγροκτήματα στην Ήπειρο και στη Θεσσαλία και οι οποίοι παράλληλα έκαναν επενδύσεις στον εμπορικό τομέα, στα ορυχεία και στη βιομηχανία της ελεύθερης Ελλάδας. Η κυβέρνηση Τρικούπη, που διαδέχτηκε την κυβέρνηση Κουμουνδούρου, εκπροσωπούσε τα συμφέροντα της τότε δημιουργούμενης στην Ελλάδα αστικής τάξης. Στην προσπάθειά της μάλιστα να προσελκύσει στη χώρα κεφάλαια του εξωτερικού, διευκόλυνε τους ομογενείς μετά την προσάρτηση της Άρτας και της Θεσσαλίας στην Ελλάδα, να αποκτήσουν απόλυτα δικαιώματα στα κτήματα που ήδη κατείχαν, αδιαφορώντας για την τύχη των καλλιεργητών και για τα δικαιώματα που είχε η ίδια επί των κτημάτων αυτών ως διάδοχος της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Ο Κων/νος Καραπάνος, ο οποίος ήταν εγκατεστημένος στη Κων/πολη, είχε όμως αντιπρόσωπό του στην Άρτα τον πατέρα του Γεράσιμο, αγόρασε την περίοδο εκείνη το μεγαλύτερο μέρος των τσιφλικιών αυτών. Ταυτόχρονα εκμεταλλεύτηκε, λόγω των διαφορετικών απόψεων που επικρατούσαν στην τουρκική διοίκηση, την εύκολη κατασκευή πλαστών τίτλων ή τίτλων με ασαφές περιεχόμενο, ιδιαίτερα σχετικά με τα όρια, και

Soldats grecs (evzones) dansant le « tsamiko », à Péta.

D'après des photographies de notre correspondant, M. Pierre Quillard. (Voir l'article à la page précédente.)

Στρατιώτες (εύζωνοι) χορεύουν τσάμικο, Πέτα 1897.

ΑΡΧΕΙΟ: Ε. ΙΝΤΖΕΜΠΕΛΗ

περιέλαβε στα μεταβιβαζόμενα σ' αυτόν κτήματα και ιδιοκτησίες που ανήκαν σε μικροϊδιοκτήτες ή στην κυριότητα του τουρκικού δημοσίου.

Με τον τρόπο αυτό μετά την προσάρτηση της Άρτας βρέθηκε κάτοχος σχεδόν ολόκληρης της αγροτικής περιοχής εντεύθεν του Αράχθου με ελάχιστες εξαιρέσεις (αγρόκτημα Σκουληκαριάς - Κάτω Καλεντίνης - Μπάνης) αλλά και πολλών τσιφλικιών εκείθεν του Αράχθου, δηλαδή στην τουρκοκρατούμενη περιοχή.

Η αντίσταση των αρτινών αγροτών, κατά της δυναστείας Καραπάνου εκδηλώθηκε άμεσα και ουσιαστικά. Έχοντας επικεφαλής τους τον ηγέτη του Αγροτικού Κόμματος και κατόπιν βουλευτή Γεώργιο Παχύ οι αρτινοί καλλιεργητές, μετά την είσοδο του ελληνικού στρατού στην Άρτα, αρνήθηκαν να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους απέναντι στον Καραπάνο, προκαλώντας έτσι την άμεση αντίδραση του Κωνσταντινουπολίτη ομογενούς. Ο Καραπάνος φρόντισε να γίνουν αθρόες συλλήψεις αγροτών από την αστυνομία και άσκησε με τα πειθήνια όργανά του ωμή βία σε βάρος τους. Όμως οι εξεγέρσεις των αρτινών αγροτών διογκώθηκαν και ο Καραπάνος άρχισε να εμφανίζει διάθεση συμβιβασμού. Τελικά, αφού επήλθε συμφωνία, ο Καραπάνος πούλησε στους καλλιεργητές με δόσεις τα κτήματα που καλλιεργούσαν, με ιδιαίτερα σκληρούς όρους, όπως υπερβολικό τίμημα, παρακράτηση της κυριότητας μέχρι τέλους αποπληρωμής, τόκους στις δόσεις και παρακράτηση της επικαρπίας της γόνιμης γης μέχρι εξοφλήσεώς της.

Το συγκεκριμένο θέμα των τσιφλικιών μέχρι να οριστικοποιηθεί και να λυθεί, ταλαιπώρησε αρκετά όχι μόνο την Άρτα, αλλά και ολόκληρη την Ελλάδα. Ταλαιπωρήθηκαν αρκετά οι χωρικοί μέχρι να οριστι-

κοποιηθεί το καυτό αυτό κοινωνικό θέμα. Ο λαός μας αγωνίσθηκε για να είναι ελεύθερος. Βασικό συστατικό της ελευθερίας του θεωρούσε την οικονομική του αυτάρχεια και προκοπή, μια προσδοκία που η οθωμανική αυτοκρατορία δεν μπορούσε να του εγγυηθεί. Γι' αυτό φόρτωσε τις ελπίδες του στην επανάσταση και στο νέο κράτος.

Η οικονομική του αυτάρχεια ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την αγροτική του αποκατάσταση, η οποία σήμαινε διανομή της γης σε μικρές ιδιοκτησίες και συνολικά απαλλαγή από το λαβύρινθο του οθωμανικού φεουδαρχικού συστήματος. Η μεταρρύθμιση αυτή όμως προϋπέθετε και αναμονή μακρά, ώστε η νέα δομή να αποδώσει και το νεοελληνικό κράτος δεν είχε τα περιθώρια να εφαρμόσει εξαρχής και καθολικά αυτό το νέο σχέδιο, το οποίο βέβαια θα έδινε ώθηση με την αύξηση της παραγωγής και την ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα. Η ανάγκη μάλιστα για εξεύρεση πόρων οδήγησε τις ελληνικές κυβερνήσεις να δώσουν γη και ύδωρ στους μεγαλογαιοκτήμονες, εκλιπαρώντας τη βοήθειά τους στην ανόρθωση των διοικητικών δομών και τον εκσυγχρονισμό της κοινωνικής και οικονομικής ζωής.

Αυτό το γεγονός όχι μόνο αύξησε τις ανισότητες ως προς τον πλούτο εξαθλιώνοντας τους αγρότες, αλλά και καθυστέρησε την ελληνική οικονομία αποτελώντας μέχρι το 1922 μια χαίνουσα πληγή που κάθε στιγμή θα μπορούσε να υποτροπιάσει δημιουργώντας συγκρούσεις. Για παράδειγμα, η δολοφονία του Μαρίνου Αντύπα (1907) και τα επεισόδια στο Κιλελέρ (1910) που είναι και τα πιο γνωστά.

Τα γεγονότα, όμως, της Άρτας δεν αξιολογήθηκαν και δεν ιστορήθηκαν όπως και όσο έπρεπε από τους

Ο ποταμός Αραχθός από τη νότια πλευρά. Παχυκάλαμος Άρτας, 1931.

ΑΡΧΕΙΟ: ΙΔΡΥΜΑ ΑΚΤΙΑ ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ, ΠΡΕΒΕΖΑ

μελετητές της νεότερης ελληνικής ιστορίας. Παρ' όλα αυτά το αρτινό αγροτικό ξεσήκωμα αποτελεί το πρώτο βήμα του όλου ελληνικού αγροτικού κινήματος, την πρώτη σοβαρή σύγκρουση τσιφλικάδων και κολίγων. Στο Κιλελέρ βέβαια υπήρξαν νεκροί. Στην Άρτα όχι. Αλλά η βαρύτητα ενός ιστορικού γεγονότος, δεν εξαρτάται μόνο από το πόσο αίμα χύνεται. Άλλωστε την ιστορία δεν την γράφει κυρίως το αίμα που χύνεται (αυτό εμπνέει), αλλά το αίμα που αόρατα και αθόρυβα κυκλοφορεί στις φλέβες των δημιουργικών ανθρώπων σε όποιο επίπεδο και αν βρίσκονται.

Τον Απρίλιο του 1897 επί κυβερνήσεως Δ. Ράλλη κηρύχθηκε ο ελληνοτουρκικός πόλεμος με αφορμή τη μη τήρηση των όρων της σύμβασης της Χαλέπας (1878) από τους Τούρκους. Η εδαφική διαμόρφωση της περιοχής των συνόρων υπαγόρευε την ύπαρξη δύο ανεξάρτητων θεάτρων πολέμου, του θεσσαλικού και

του ηπειρωτικού, λόγω της παρεμβολής της οροσειράς της Πίνδου και των Τζουμέρκων. Κατά τη διάρκεια αυτού του πολέμου, που είχε οδυνηρές συνέπειες για την Ελλάδα, πολεμικές επιχειρήσεις είχαμε και στην περιοχή της Άρτας. Πιο συγκεκριμένα οι Έλληνες δεν είχαν επαρκείς δυνάμεις για να αναπτύξουν επιθετικές επιχειρήσεις στο ηπειρωτικό μέτωπο, παρόλο που οι αντίπαλες τουρκικές δυνάμεις στον τομέα αυτό ήταν ασθενείς. Σε έκθεσή του ο αρχηγός του στρατού στο ηπειρωτικό μέτωπο Θρ. Μάνος διεκτραγωδεί την κατάσταση μπροστά στην οποία βρέθηκε: Με την επιστράτευση μαζεύτηκαν στην Άρτα κλάσεις εφέδρων χωρίς καμιά πρόβλεψη για ιματισμό και υπόδηση. Εκτός από την ανυπαρξία υπηρεσίας διαχειρίσεως υλικού δεν υπήρχε και υπηρεσία εφοδιασμού. Δεν υπήρχε ούτε αλεύρι για παρασκευή ψωμιού. Κάτω από αυτές τις συνθήκες οι άνδρες που κλήθηκαν στα

όπλα άρχισαν να διαμαρτύρονται, πράγμα που προκάλεσε και ζήτημα πειθαρχίας στο στράτευμα. Αλλά οι ελλείψεις προχωρούσαν παραπέρα. Δεν υπήρχαν μεταγωγικά υποζύγια για τη διακίνηση εφοδίων και πολεμοφοδίων, ακόμα και για νοσοκομειακή περίθαλψη, αφού τα ορεινά χειρουργεία δε θα μπορούσαν να κάνουν τίποτα δίχως ζώα. Επιπλέον δεν υπήρχε προπαρασχευή οχυρώσεων καθώς επίσης δεν υπήρχε γνώση για τον αριθμό και την κατάσταση του αντιπάλου.

Σε πολεμικό συμβούλιο που έγινε στις 19 Μαρτίου οι υπεύθυνοι διεκτραγώδησαν την κατάσταση και δήλωσαν την αδυναμία τους, ως ηγήτορες, να κατευθύνουν επιθετικό πόλεμο. Φυσικά όρια για τους αντιπάλους ήταν ο ποταμός Άραχθος, που ωστόσο δε θα ήταν καθόλου εύκολο να τον περάσουν. Υπήρχε ελπίδα εξευρέσεως μεταγωγικών καθώς και βοήθειας με κάθε τρόπο από τους ντόπιους, αλλά η συνδρομή του ελληνικού πληθυσμού των περιοχών εκείνων «εν τη πράξει απεδείχθη ανύπαρκτος». Ο τουρκικός στρατός διέθετε ένα σύνολο ανδρών από 32.000 ως 40.000, απέναντι στις μισές δυνάμεις του ελληνικού στρατού που καλά καλά δεν είχαν ντυθεί τη στολή και δεν είχαν κατανεμηθεί.

Η έναρξη του πυρός έγινε στις 6 Απριλίου, 12 ώρες αφότου το Αρχηγείο των εκεί ευρισκομένων δυνάμεων γνώρισε τη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων και την έναρξη εχθροπραξιών στο θεσσαλικό μέτωπο. Η πρώτη μέρα εξαντλήθηκε με ανταλλαγή πυρών πυροβολικού. Στη μονομαχία αυτή το ελληνικό πυροβολικό ήταν ευστοχότερο και εξανάγκασε το τουρκικό να αποσυρθεί από τις θέσεις του, παρόλο που η Άρτα βρισκόταν μέσα στο βελγηνές των πυρών του. Το

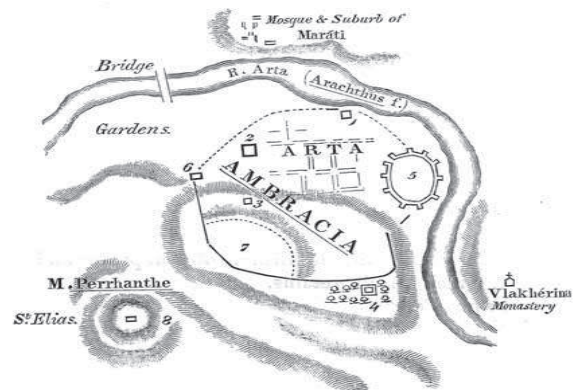
απόγευμα έφθασε διαταγή από το υπουργείο Στρατιωτικών να περιορισθούν οι ελληνικές δυνάμεις μόνο σε άμυνα. Το μηχανικό εργάστηκε για να ζεύξει τον Άραχθο, ώστε να διαπορθμευθούν τα ελληνικά στρατεύματα στην αντίπερα όχθη, τη δεξιά δηλαδή, αφού ορμητήριο των Ελλήνων ήταν η Άρτα. Χαρακτηριστικό είναι ότι εξαιτίας της ελλείψεως πυρομαχικών όλη τη νύχτα οι Έλληνες μετέτρεπαν τα γεμίσματα των ορεινών πυροβόλων που δε χρησιμοποιούσαν, για να χρησιμοποιηθούν για τα πεδινά πυροβόλα. Το πρωί της δεύτερης μέρας των επιχειρήσεων, 8 Απριλίου, οι Τούρκοι αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν μπροστά στα ελληνικά στρατεύματα που είχαν ήδη περάσει τον Άραχθο, αλλά οι Έλληνες δεν τους καταδίωξαν. Ο τούρκος διοικητής όμως διέταξε τη σύμπτυξη των δυνάμεών του στα νότια της Άρτας, και κατέλαβε τη δεύτερη αμυντική του γραμμή από το Γρίμποβο ως τη γέφυρα του Λούρου. Το ίδιο βράδυ προσπάθησαν οι Τούρκοι να πλησιάσουν από τη Γραμενίτσα στο μέρος που περνούσαν τα ελληνικά στρατεύματα τον Άραχθο, αλλά αποχρούστηκαν. Στο πέραςμα Μπάνι από το πρωί οι Έλληνες προωθήθηκαν σε τέτοιο σημείο που κατάφεραν να καταλάβουν τρία χωριά, τον Παχυκάλαμο, το Νεοχώρι και το απόγευμα το Τσαπραλή. Το βράδυ στις 9 Απριλίου καταλήφθηκε και η Σαλαώρα, που είχε εκκενωθεί από τους Τούρκους, καθώς και το χωριό Κυρνικολού.

Τις επόμενες ημέρες οι τουρκικές μονάδες ανασυγκροτήθηκαν και νίκησαν τις ελληνικές δυνάμεις στα Πέντε Πηγάδια και άρχισαν να προελαύνουν προς την Άρτα. Κατόπιν αυτού αποφασίστηκε να ανασυγκροτηθεί ο στρατός της Ηπείρου σε τρεις ταξιαρχίες· η πράξη αυτή της ανασυστάσεως σε νέες βάσεις της

διοικήσεως του στρατεύματος θεωρήθηκε ότι συνέβαλε στη βελτίωση του ηθικού των ανδρών. Στις 30 Απριλίου καταστρώθηκαν σχέδια για τους αντικειμενικούς σκοπούς κάθε ταξιαρχίας. Εξακολούθησε ωστόσο το πνεύμα της μη πιστής τηρήσεως των διαταγών του Αρχηγείου που ήταν νόσημα γενικότερο. Ο συνταγματάρχης Μπαϊρακτάρης, που είχε φτάσει πριν από λίγες ημέρες με ένα σύνταγμα αστυφυλάκων-χωροφυλάκων, προκάλεσε προβλήματα, γιατί συνήψε μάχη πρόωρα αντίθετα από τις ρητές οδηγίες που είχε, και, παρά την ηρωική διαγωγή του ίδιου και των ανδρών του, δεν ωφέλησε στη γενική κατάσταση. Στις 2 Μαΐου οι Έλληνες είχαν κάποια εδαφικά κέρδη αλλά εξασθενούσαν τη συνοχή τους, και η ανθεκτικότητα τους θα δοκιμαζόταν σκληρά, όταν μάλιστα οι Τούρκοι είχαν νέες ενισχύσεις από τα Γιάννενα.

Η μάχη του Γριμπόβου μπορεί να λεχθεί ότι ήταν η τελευταία σοβαρή αναμέτρηση των αντιπάλων και η τελευταία μάχη πριν από την ανακωχή. Σ' αυτή τη μάχη έπεσε και ο ταγματάρχης Παπαγιαννόπουλος, ο οποίος τρεις μέρες προηγουμένως αφέθηκε αβοήθητος με το τάγμα του και υποχώρησε σε κακή κατάσταση στην Μπρένιστα. Στη μάχη του Γριμπόβου, που διήρκεσε όλη τη μέρα της 2ας Μαΐου, η 1η ταξιαρχία υπέστη μεγάλες απώλειες σε αξιωματικούς και άνδρες, και παρ' ότι δεν είχε εγκαταλείψει τις θέσεις της θεωρήθηκε συνετό να υποχωρήσει στις αρχικές, εξαιτίας του σοβαρά κλονισμένου ηθικού του στρατεύματος.

Όταν ο ταγματάρχης Παναγιώτης Δαγκλής εμφανίστηκε στο Αρχηγείο ως επιτελικός βρήκε την όλη κατάσταση του στρατεύματος οικτρή και με στασιαστικές διαθέσεις. Γι' αυτό έκρινε ότι ήταν προτιμότερο να εγκαταλειφθεί η αριστερή όχθη του Αράχθου. Τρεις

1. The Metropolis. 2. Church of Parigoritissa. 3. Ruined windmill. 4. Monastery of Fanaroméni. 5. Modern castle. 6. Church of Odhighitria. 7. Ancient Acropolis. 8. Hill commanding that of the ancient Acropolis.

Σχεδιάγραμμα της πόλης της Αρτας. Lenke 1835.

ΑΡΧΕΙΟ: ΙΔΡΥΜΑ ΑΚΤΙΑ ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ, ΠΡΕΒΕΖΑ

μέρες πριν από την ανακωχή πραγματοποιήθηκε η εκκένωσή της, αλλά οπωσδήποτε η συνθηκολόγηση βρήκε τα ελληνικά στρατεύματα να παραμένουν πάνω στα τουρκικά εδάφη πέρα από τον ποταμό. Οι Τούρκοι αξίωσαν την εκκένωση των εδαφών τους από τα ελληνικά στρατεύματα, αλλά αυτό θεωρήθηκε σαν αξίωση πέραν μιας απλής καταπαύσεως του πυρός. Ωστόσο η κυβέρνηση δέχθηκε τελικά να αποσυρθούν τα ελληνικά στρατεύματα.

Τη μέρα που οι Τούρκοι αξιωματικοί με λευκή σημαία πλησίαζαν τις ελληνικές προφυλακές για να αναγγείλουν τις σχετικές με την ανακωχή διαταγές, που είχαν λάβει από την Πύλη, έφθανε στο μέτωπο για να αντικαταστήσει τον αρχηγό των ελληνικών δυνάμεων στην Ήπειρο ο συνταγματάρχης Νικόλαος Σμόλενιτς με τον επιτελάρχη του. Ήταν η 6η Μαΐου, ημέρα που έληξε ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897.

Το γεφύρι, 1910.

ΑΡΧΕΙΟ: ΙΔΡΥΜΑ ΑΚΤΙΑ ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ, ΠΡΕΒΕΖΑ

Μετά τον ατυχή πόλεμο του 1897 και μέχρι το 1909 εναλλάσσονταν στην εξουσία ο Αλέξανδρος Ζαΐμης, ο Θεόδωρος Δηληγιάννης και ο Γεώργιος Θεοτόκης χωρίς όμως βελτίωση της γενικότερης κατάστασης της χώρας. Οι συνεχείς χρεοκοπίες και οι αποτυχίες της εθνικής πολιτικής αποδίδονταν στη βασιλική αυλή. Τον Μάιο του 1909 σχηματίστηκε ένας Στρατιωτικός Σύνδεσμος, που απαιτούσε την απομάκρυνση των Πριγκίπων από κάθε στρατιωτική διοίκηση και τη μεταρρύθμιση της πολιτικής ζωής. Στις 15-8-1909 έγινε η επανάσταση στο Γουδί (των Αθηνών) και ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος κάλεσε από την Κρήτη τον Ελευθέριο Βενιζέλο, ο οποίος στις 12-3-1912 εξελέγη Πρωθυπουργός της Ελλάδας, με μεγάλη πλειοψηφία και άνοιξε νέα περίοδο στην ιστορία της πατρίδας μας.

Επιχειρήσεις του ελληνικού στρατού έλαβαν χώρα στην περιοχή της Άρτας και κατά τον 1ο Βαλκανικό Πόλεμο (1912). Ας τονιστεί ότι αιτία των Βαλκανικών Πολέμων ήταν η επιθυμία των βαλκανικών λαών να απελευθερώσουν τους υπόδουλους αδελφούς τους και να προσαρτήσουν όσο το δυνατόν περισσότερα εδάφη της Ευρωπαϊκής Τουρκίας. Ο στρατός της Ηπείρου, που συγκεντρώθηκε στην περιοχή της Άρτας, όπου

έδρευε το στρατηγείο του, είχε περίπου τη δύναμη μιας μεραρχίας. Οι 282 αξιωματικοί και οι 7.915 μάχιμοι οπλίτες του υποστηρίζονταν από μια ορεινή και μια πεδινή μοίρα πυροβολικού, ενώ στην περιοχή της Άρτας βρισκόταν μέσα σε οχυρά και μια τοπομαχική μοίρα.

Ο διοικητής του στρατού Ηπείρου αντιστράτηγος Κ. Σαπουντζάκης έφτασε στην Άρτα στις 2 Οκτωβρίου 1912, με τις διαταγές του Γενικού Επιτελείου για την αποστολή των μονάδων που είχε κάτω από τις διαταγές του. Σύμφωνα με αυτές ο στρατός της Ηπείρου θα χρoσίμευε ως δυτική πλαγιοφυλακή στον κύριο όγκο του ελληνικού στρατού που θα προήλαυε στη Μακεδονία. Θα τηρούσε αμυντική στάση και η μόνη επιθετική κίνησή του θα ήταν να καταλάβει τα υψώματα του Γριμπόβου, στη δυτική όχθη του Αράχθου, απ' όπου οι Τούρκοι είχαν βομβαρδίσει την Άρτα στον πόλεμο του 1897, και να οχυρωθεί εκεί απασχολώντας τον τουρκικό στρατό.

Οι Τούρκοι για την υπεράσπιση της Ηπείρου διέθεταν την 23η ανεξάρτητη μεραρχία Ιωαννίνων, με διοικητή τον Εσάτ Πασά. Ο κυριότερος λόγος που υπαγόρευσε στο ελληνικό Γενικό Επιτελείο να περιορίσει σε αμυντικό ρόλο το στρατό της Ηπείρου δεν ήταν η αριθμητική υπεροχή των αντιπάλων του, αλλά η απόλυτη αδυναμία του να εκπορθήσει τα οχυρά του Μπιζανίου χωρίς σημαντικές ενισχύσεις.

Το μεσημέρι της 6ης Οκτωβρίου απόσπασμα του στρατού της Ηπείρου, αποτελούμενο από το 7ο τάγμα ευζώνων, ένα τάγμα πεζικού και μια ορεινή πυροβολαρχία πέρασε το γεφύρι της Άρτας και μέχρι το βράδυ, αφού διέλυσε τούρκικες περιπόλους των συνόρων, κατέλαβε τα υψώματα του Γριμπόβου. Το άλλο πρωί

Το χάνι του Καρβασαρά κοντά στο χωριό Γοργόμυλος, 1855.

ΑΡΧΕΙΟ: ΙΔΡΥΜΑ ΑΚΤΙΑ ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ, ΠΡΕΒΕΖΑ

τα ελληνικά τμήματα δέχθηκαν εχθρικά πυρά πυροβολικού που προέρχονταν από τα υψώματα της Στρεβίνας στα δυτικά του Γριμπόβου. Εκεί βρίσκονταν τμήματα της νεοσύστατης 23ης τουρκικής μεραρχίας εφέδρων και τρεις πυροβολαρχίες. Η 7η και η 8η Οκτωβρίου αναλώθηκαν σε ανταλλαγές πυρών με την ελληνική ορεινή πυροβολαρχία, ενώ τμήμα του ελληνι-

χωρήσουν άτακτα προς την κατεύθυνση της Άρτας. Αφού ανασυντάχθηκαν, ξαναπέρασαν τον Άραχθο το πρωί της 12ης Οκτωβρίου και βρήκαν κενή από τον τουρκικό στρατό όλη την περιοχή μέχρι και τη Φιλιπιάδα, την οποία κατέλαβαν το ίδιο απόγευμα. Στο μεταξύ ο στρατός της Ηπείρου, ενισχυμένος με δύο τάγματα του ανεξάρτητου συντάγματος Κρητών που

Καλλιτέχνης
Antonio Salamanca, 1540.

ΑΡΧΕΙΟ:
ΙΔΡΥΜΑ ΑΚΤΙΑ ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ,
ΠΡΕΒΕΖΑ

κού στρατού κατέλαβε το χωριό Κουμτζάδες και ένα άλλο τμήμα εκτέλεσε κυκλωτική κίνηση προς τα βόρεια με κατεύθυνση το Ανώγι και την Κιάφα.

Το πρωί της 9ης Οκτωβρίου τα ελληνικά τμήματα που βρίσκονταν στους Κουμτζάδες δέχθηκαν επίθεση από τουρκική δύναμη 3.000 ανδρών και αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν προς το Γρίμποβο. Εκεί τη νύχτα της 10ης προς την 11η Οκτωβρίου δέχθηκαν αιφνιδιαστική επίθεση των Τούρκων με αποτέλεσμα να υπο-

έφθασαν στην Άρτα στις 17 Οκτωβρίου και από σώματα Κρητών και Ηπειρωτών προσκόπων (εθελοντών), απελευθέρωσε ολόκληρο τον καζά της Φιλιπιάδας και απέκοψε την επικοινωνία της τουρκικής φρουράς της Πρέβεζας με το εσωτερικό. Ο καθαρά αμυντικός ρόλος του στρατού της Ηπείρου είχε λήξει.

Οι νικηφόροι Βαλκανικοί Πόλεμοι του 1912-13 οδήγησαν στην ένταξη ολόκληρης της περιοχής στο ελληνικό κράτος, γεγονός που συνετέλεσε στην ομο-

γενοποίηση δραστηριοτήτων που είχε ανακόψει βίαια ο γεωπολιτικός σχεδιασμός των συνόρων (όπως οι μετακινήσεις των ημινομάδων κτηνοτρόφων και οι εμπορικές συναλλαγές εκατέρωθεν του Αράχθου). Η περιοχή της Άρτας γνώρισε και αυτή τις μεγάλες ανακατατάξεις που προκάλεσε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και ο εθνικός διχασμός, αλλά και τις συνέ-

ρεύματα» τροφοδοτούσαν ήδη τον επερχόμενο «ποταμό» των εξελίξεων.

Η περίοδος του Μεσοπολέμου (με την έννοια μεσοπόλεμος αναφερόμαστε στη χρονική περίοδο μεταξύ Πρώτου και Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, κυρίως μεταξύ 11ης Νοεμβρίου 1918 και 1ης Σεπτεμβρίου 1939), αναμφίβολα ταραγμένη πολιτικά, είχε

Ο Αμουντικός
Στρατώνας, 1905.

ΑΡΧΕΙΟ:
ΙΔΡΥΜΑ ΑΚΤΙΑ ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ,
ΠΡΕΒΕΖΑ

πειες από την τραγική κατάληξη της Μικρασιατικής Εκστρατείας, στην οποία συμμετείχαν ως στρατεύσιμοι και πολλοί Αρτινοί.

Η πολιτική πόλωση που δημιουργήθηκε μεταξύ βενιζελικών και αντιβενιζελικών, όπως ήταν αναμενόμενο, δεν άφησε ανεπηρέαστη και την αρτινή κοινωνία. Η δικτατορία της 4ης Αυγούστου 1936 που επέβαλε ο Μεταξάς κατέστειλε προσωρινά τις πολιτικές διαμάχες με αυταρχικό τρόπο, όμως «υπόγεια

παρόλα αυτά μια εξαιρετικά πλούσια και δραστήρια κοινωνική και πνευματική δραστηριότητα, όπως τεκμηριώνεται από την άνθηση μιας «κοινωνίας πολιτών» και την ενεργοποίηση τοπικών ελίτ των μεσαίων στρωμάτων. Η άνθηση που γνώρισε ο χώρος του αθλητισμού π.χ. έχει να κάνει κυρίως με αυτά τα στρώματα. Η πόλη ήταν σε πορεία εκσυγχρονισμού, αλλά η κατάσταση στην επαρχία ήταν διαφορετική. Υπήρχαν και εκεί διαφοροποιήσεις, όμως σε γενικές

γραμμές, παρά τις απόπειρες εκσυγχρονισμού, η ύπαιθρος παρέμενε σε κατάσταση μιας σχετικής «υπανάπτυξης».

Η είσοδος της χώρας στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο έγινε στις 28 Οκτωβρίου 1940, αλλά οι προειδοποιήσεις ήταν πολλαπλές: η κατάληψη της Αλβανίας από τον ιταλικό στρατό το προηγούμενο έτος, ο τορπιλισμός της «Ελλης» στην Τήνο και οι προκλήσεις εκ μέρους του ιταλικού φασιστικού καθεστώτος. Στο πλαίσιο αυτό όλη η περιοχή της Ηπείρου διαδραμάτιζε κομβικό ρόλο σε ενδεχόμενο ιταλικής επίθεσης. Επρόκειτο ασφαλώς για την πρώτη γραμμή άμυνας όλου του ελληνικού αμυντικού συστήματος. Η περιοχή μάλιστα της Άρτας είχε επιλεχθεί ως ο χώρος όπου οι ελληνικές δυνάμεις θα αντιτάσσονταν στους Ιταλούς σε περίπτωση που η κατάσταση θα κρινόταν αρνητική στα μέτωπα της Ελαίας (Καλπακίου) και της Πίνδου. Διοικητής της τοπικής VIII Μερραρχίας ήταν ο στρατηγός Χ. Κατσιμήτρος, με καταγωγή από την Ευρυτανία. Η Μερραρχία αποτελούνταν σχεδόν αποκλειστικά από Ηπειρώτες, οι οποίοι σε κάθε περίπτωση θα αγωνίζονταν κυριολεκτικά «υπέρ βωμών και εστιών». Το 3/40 Σύνταγμα Ευζώνων Άρτας ήταν από τα πιο αξιόμαχα τμήματα της Μερραρχίας και ο ρόλος του στην απόκρουση των εχθρικών επιθέσεων θα αποδεικνυόταν αποφασιστικός. Η αρτινή κοινωνία στο σύνολό της έβλεπε με συγκίνηση, χαρά και θαυμασμό τις ελληνικές επιτυχίες, όπως φυσικά συνέβαινε και στην υπόλοιπη χώρα. Το κλίμα όμως αυτό άρχισε να μεταβάλλεται με την εισδοχή της Γερμανίας στο βαλκανικό μέτωπο, ενέργεια που είχε σχεδόν καταστεί αναπόφευκτη από την τροπή των πολεμικών επιχειρήσεων στο «μαλακό υπογάστριο» της Ευρώπης.

Από τις 19 ως τις 21 Απριλίου του 1941, η Άρτα γνώρισε τη φρίκη του αεροπορικού βομβαρδισμού, μιας μορφής πολεμικών επιχειρήσεων που επρόκειτο να κλιμακωθεί σε παγκόσμια κλίμακα με την εξέλιξη των πολεμικών επιχειρήσεων. Το πλήγμα που δέχθηκε η πόλη από τους γερμανικούς βομβαρδισμούς ήταν βαρύ. Εκτός από τους 25 νεκρούς και τους τραυματίες, πολλά κτήρια καταστράφηκαν. Λίγες ημέρες αργότερα ιταλικά στρατεύματα εγκαταστάθηκαν στην πόλη και ανέλαβαν τον έλεγχο του χώρου. Από τις πρώτες ημέρες της Κατοχής ο πληθυσμός της Άρτας, αγροτικός και αστικός, βρέθηκε ενώπιον μεγάλων προβλημάτων επιβίωσης.

Η πείνα στην Άρτα έκανε την εμφάνισή της στο πρώτο έτος της Κατοχής. Όπως, όμως, συνέβη και σε άλλες επαρχιακές περιοχές, η πείνα δεν είχε την ένταση με την οποία εμφανίσθηκε στην Αθήνα. Όσον αφορά τον αγροτικό χώρο, εκεί ενεργοποιήθηκαν εκτεταμένα δίκτυα ανταλλαγής προϊόντων, υιοθετήθηκαν πρακτικές, όπως το «ρόγγιασμα», αναζητήθηκαν τρόποι προκειμένου να αντιμετωπισθούν οι πολλαπλές δυσχέρειες που τροφοδοτούνταν περαιτέρω από την πίεση της δωσίλογης κυβέρνησης της Αθήνας —της Ελληνικής Πολιτείας για την απόδοση του αγροτικού παρακρατήματος.

Η τραγική κατάσταση στην οποία βρέθηκε η χώρα το χειμώνα 1941 δεν επέτρεπε ακόμη την ανάληψη ένοπλης δράσης εναντίον των στρατευμάτων Κατοχής. Όμως οι προϋποθέσεις για τη συγκρότηση του ένοπλου αντάρτικου υπήρχαν. Οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες που ευνοούσαν τη συγκρότηση αντιστασιακών οργανώσεων ήταν πολλές: η παρουσία στην περιοχή πολλών αξιωματικών του ελληνικού

Ο ναός της Παρηγορήτισσας, 1917.

ΑΡΧΕΙΟ: Β. ΜΠΑΝΤΑΛΟΥΚΑ

στρατού, η ύπαρξη όπλων στα χωριά, μια κληρονομημένη παράδοση ανταρσίας στον αγροτικό χώρο, οι μνήμες από τους εθνικούς αγώνες του παρελθόντος (ιδιαιτέρως έντονες στις τοπικές κοινωνίες), η απουσία εθνοτικού τύπου διαιρέσεων, συνιστούν μερικούς από τους παράγοντες που ευνοούσαν την Αντίσταση.

Από την άποψη αυτή δεν ήταν καθόλου τυχαία η εμφάνιση της οργάνωσης αξιωματικών ΕΛΛΑΣ-ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, που εντάσσεται στην κατηγορία των πρωτόλειων οργάνωσεων που συγκροτήθηκαν σε πολλές περιοχές της χώρας. Από την άλλη πλευρά, ήδη από τις αρχές του 1942, άρχισε να κάνει την εμφάνισή του και στην Άρτα το Ε.Α.Μ. Επρόκειτο ασφαλώς για μια αξιοσημείωτη εξέλιξη που θα καθόριζε, σε μεγάλο βαθμό, τη δυναμική της Αντίστασης. Το Ε.Α.Μ., στο οποίο τον κυρίαρχο ρόλο διαδραμάτιζε το Κ.Κ.Ε., αποπειράθηκε να οργανώσει τοπικές επιτροπές αγώνα, καταρχήν στην πόλη της Άρτας και κατόπιν στα χωριά. Ήδη από το καλοκαίρι του 1942 είχε κατορθώσει να εντάξει στους κόλπους του αρκετά άτομα τόσο στην πόλη της Άρτας όσο και στην περιφέρεια.

Το γεγονός όμως που επρόκειτο να μετασχηματίσει την πορεία και τη δυναμική της Αντίστασης στο νομό ήταν η εμφάνιση του στρατηγού Ναπολέοντα Ζέρβα στο Ραδοβίτσι, το Σεπτέμβριο του 1942. Ο Ζέρβας, που είχε γεννηθεί στην Άρτα το 1891, είχε εναποθέσει πολλές ελπίδες στις προσωπικές και οικογενειακές του γνωριμίες, αλλά και στην κινητοποίηση τοπικών δικτύων που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν αντάρτικη δράση. Η εδραίωση του Ζέρβα στον ορεινό χώρο, οι τριβές με το Ε.Α.Μ., οι πρώτες εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των Ιταλών ήταν τα πιο σημαντικά

γεγονότα του αντάρτικου μέχρι το Νοέμβριο του ίδιου έτους. Ο Γοργοπόταμος και η συνάντηση του Ζέρβα με τους Βρετανούς οριοθέτησαν τη δυναμική επέκτασης του Ε.Δ.Ε.Σ., προοπτική όμως που δέχθηκαν με επιφύλαξη τα εαμικά στελέχη που, εκτός από το ακανθώδες ζήτημα των σχέσεων των δυο οργάνωσεων, είχαν να αντιμετωπίσουν και το πρόβλημα της στελέχωσης του τοπικού Ε.Λ.Α.Σ., που εμφανιζόταν αρκετά προβληματική εκείνη την περίοδο. Η δυναμική είσοδος του Άρη Βελουχιώτη και τετρακοσίων ελασιτών στο Ραδοβίτσι, το Δεκέμβριο του ίδιου έτους, οδήγησε σε μια προκαταρκτική συμφωνία για τη συνεργασία των δυο οργάνωσεων, που όμως δεν εφαρμόστηκε ποτέ.

Με το πέρασμα ενός αιώνα που χαρακτηρίστηκε από πολέμους και συμφορές και παίρνοντας το νέο δρόμο προς την ευρωπαϊκή οικοδόμηση προκύπτει η ανάγκη αναζωογόνησης του κριτικού πνεύματος και της αναζήτησης ενός πολιτισμού, ο οποίος δεν νοείται να αντιμετωπίζεται ως εμπόρευμα. Ως εκ τούτου μας χρειάζεται η κοινωνική ιστορία που στοχεύει στη δημοκρατία και την επιστήμη, ενώ για τις κοινωνικές ομάδες στην περιφέρεια είναι απολύτως απαραίτητη μια πολιτισμική επανεκτίμηση και εδώ μας βοηθάει η προβολή της τοπικής ιστορίας.

Αυτή είναι εν συντομία η ιστορία της Άρτας την χρονική περίοδο 1881-1941. Ελπίζουμε ότι με το παρόν πόνημα δίνουμε την εικόνα της ζωής αλλοτινών εποχών, εξετάζουμε τις σκόρπιες ψηφίδες της ιστορίας της πόλης και ανασυνθέτουμε, όσο αυτό είναι δυνατό, λησμονημένες ιστορικές αρτινές σελίδες, πάνω στις οποίες είναι δομημένη η σημερινή μας ζωή στην Άρτα.

Ελευθέριος Α. Βέτσιος